

1138. Hållen, Runhällsbacken (Storgransbotten), Hållnäs sn.

Pl. 118, 119.

Litteratur: J. Bureus, F a 6 s. 195 n:r 151 (Rhezeliuſ), F a 5 n:r 205; J. Rhezelius, Monumenta Uplandica (F c 6), s. 288 (tryckt i UFT h. 32, 1915, s. 82), F l 1 n:r 36; Ransakningarna 1667—84; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 2, s. 384, 573; N. R. Broeman, Resa til Helsingland År 1763 (F e 23), s. 39, Svenska Magazinet 1766, s. 725, Anteckning i Bautil (R 556 a), s. 162; J. G. Söderbaum, Brev till R. Dybeck den 26/11 1857 (ATA); R. Dybeck, Arbetsberättelse för år 1861 (i: ATS 1, 1864), s. 175, Reseberättelser för år 1864 och 1866 (ATA); Fr. Svenonius, Beskrifning till kartbladen Forsmark och Björn (1887), s. 38; O. v. Friesen, Runstenar i Uppland och Gästrikland undersökta 1899—1901 (ATA), Anteckningar (UUB), Runstenen söder om Hållens by (i: Upsala Nya Tidning den 29/9 1920); Stockholms-Bladet den 9/9 1903; K. Ahlenius och A. Kempe, Sverige 4 (1909), s. 782; Upsala Nya Tidning den 27/9 1920, julnumret 1924, s. 11; E. Brate, Svenska runristare (1925), s. 37; F. Bergman, Fornminnesinventering år 1926 (ATA); S. Lindqvist, Skrivelse till Riksantikvarien den 19/10 1928 (ATA); D. Westergren, Skrivelse till Riksantikvarien den 11/11 1931; Svarsskrivelse från Riksantikvarien den 18/11 1931 (ATA); E. Bellander, Besiktningsrapport den 10/10 1932 (ATA); G. Olson, Rapport till Riksantikvarien den 18/12 1933 (ATA); S. B. F. Jansson, Runinskriftsinventering i Uppsala län 1942 (ATA); B. Bergman, Uppländsk run- och bildstensristning (1948), s. 94; G. Jonsson, Förteckning över fasta fornlämningar i Hållnäs socken 1952 (ATA).

Äldre avbildningar: Rhezelius, teckning i F c 6 (återgiven i UFT h. 32), teckning i F l 1; Broeman och Rehn, teckning i F e 23 (tab. 22) signerad »N: R: B.» och »O: R.», d. v. s. N. R. Broeman och O. Rehn; von Friesen, foto (ATA; återgivet av B. Bergman a. a. s. 95); O. Thunman, teckning (i Upsala Nya Tidnings julnummer 1924); G. Olson, foto 1933 (visande lagningsarbetet; ATA).

Runstenen står i den s. k. Runhällsbacken, 1900 m. Ö om Hållens by, 550 m. N om skälet mellan brukningsvägar till Enskär och Örnstensskäret, 10 m. V om gångstig. Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Forsmark» och på Ekonomiska kartbladet »Slada» (1955). — I sin förteckning över fasta fornlämningar i Hållnäs sn skriver G. Jonsson: »Omkring 100 m. öster från runstenen, på andra sidan om den sänka, som väl i forna tider utgjort 'Torsundet' finnes ett gravfält. De äro placerade i och ovanför en mycket markerad strandlinje av kullersten. Många äro skadade och ha kanske ej varit så väl utförda.» I Riksantikvarieämbetets inventering för Ekonomiska kartan antecknas tre säkra stensättningar 70 m. SÖ om U 1138.

Rhezeliuſ, som undersökte och avbildade Hållenstenen år 1638, lämnar i Monumenta Uplandica följande upplysningar om stenens plats: »Hollnäs Sochn. Wälåssudden. Denne R| står på Runfallet i Torslundz backe, är förd til Hålneſ, han honom förde hade ingen roo förä han lät föra dijt honom igen, seija alla i byn boo, gamble män.» F a 6: »På Holunda egor i Hollnäs». Vidare uppger Rhezelius, att stenen »är brender». F a 5: »Hållnäs Hålunda bränder sten». F l 1: »Hollnäs Sochn, Å Walås vdd, eller Torslundz backa.» — I Ransakningarna 1667—84 finnas följande uppgifter om runstenar i Hållnäs: »J Linguåre angh, finnes een Runsteen, medh bookstäfwer uppå skrefwen [= U 1139]. Widh Fagelsundet äfwen så een medh fulla Bookstäfwer.» — O. Celsius meddelar i Svenska runstenar (F m 60) 2: »Mag. Deckberg berättade om twenne [runstenar] som finnas i Hollnäs. 1. på Engen

Fig. 461. U 1138. Hållen, Runhällsbacken, Hållnäs sn. Efter teckning av Rhezelius i F l 1.

Lingware liggande, wid Engwreta [= U 1139]. 2. i Skogen wid byn Hollen, och Hollnäs Sochn. Stående och öfver alt ritad med Runor. Hwarwid och skal finnas rudera af en gl Kyrka el slik byggnad» (a. a. s. 573). På annan plats i samma arbete (s. 384) har Celsius antecknat: »Hollnäs Sn i Roslagen, Enn stor Runesten. Wid Runefallet, så kallat. dixit dn. Deckberg. d 20 Apr. 1727.» Celsius, som icke själv har undersökt U 1138, har alltså erhållit uppgifterna av Olof Deckberg, vilkens fader var komminister i Hållnäs.¹

N. R. Brocman, som undersökte U 1138 under sin resa till Hälsingland år 1763, anger på sin teckning, att stenen står »Wid Runfallet i Hollnäs Soken uti Roslagen.» I sitt exemplar av *Bautil* (R 556 a [UUB]) har Brocman vid »Hållnäs Sockn» med bläck noterat: »4 $\frac{1}{2}$ aln hög runsten wid Holn och Hållnäs Sockn uprest på Torslunds Backe».²

Nästa kända uppgift om U 1138 (och 1139) finnes i ett brev till Dybeck från prosten J. G. Söderbaum, daterat Tierp och Hållnäs den 26/11 1857. Söderbaum skriver: »Till svar å ärade Skrifvelsen får jag nämna att de omskrefne Runstenarne verkligen finnas, den ena liggande på Ängvreta Bys äng; den andra upprättstående på Hållens Bys egor å ställe, som till följe af stenens befinn[an]de der, kallas Runstenen. Jag har dröjt med besvarande af T. t. bref för att kunna med detsamma sända inskriften å Stenen, hvilket jag likväl ännu icke hunnit låta verkställa, emedan då jag var på Förhör till Hållen, åtföljd af Skolmästaren, som då skulle afrita Runoskriften, inträffade ett sådant oväder att det icke kunde ske. Emellertid skall jag densamma åtminstone inom halfannan vecka eller 14 dagar anskaffa, beledsagad af en liten särdeles egen folksägen, vittnande om allmogens fördomar m. m. Stenen skall vara ståtlig och slät, med runoskrift allt rundtomkring kanterna. Den har för 70 å 80 år sedan varit flyttad från sitt ställe upp till Byn, men måste återforslas till sitt gamla ställe.» Det förefaller som om »Skolmästaren» icke lyckades »afrita Runoskriften», vilket med hänsyn till inskriftens art icke är överraskande. I alla händelser är ingen sådan avbildning känd. I Söderbaums uppgift, att U 1138 »för 70 å 80 år sedan» skulle ha förts upp till byn, spåra vi utan tvivel samma tradition som »gamble män» redan mer än 200 år tidigare hade meddelat Rhezelius. Dylika traditioner om runstenar och bautastener förekomma som bekant flerstädes i vårt land.

Dybeck lämnar i sin reseberättelse för år 1864 den överraskande uppgiften, att i Hållnäs socken »uppdagades tre icke förut kända runstenar». Två år senare skriver han i reseberättelsen: »Hållnäs skogiga trakter mot hafvet hafva få grafkullar, men der förekomma stenrör i mängd, såsom vid Ängvreta, i hvars hage låg en runsten [= U 1139] . . ., som jag lät resa. En annan stor och präktig sten med några få bibehållna runor, står i vilda skogen mellan byn Hållen och hafvet. Ristningen är synbarligen förderfvad genom eld.» — I beskrivningen till Geologiska kartbladet »Forsmark» anmärker Fr. Svenonius: »Endast en gammal fornlemning finnes inom bladområdet, nämligen den redan längesedan kända runstenen innanför Ytterfjärden på Hållens bys egor, Hållnäs sn. Öfriga kända fornminnen äro jemförelsevis unga.»

I sin till Vitterhetsakademien insända redogörelse för runstensundersökningar i Uppland och Gästrikland 1899—1901 skriver von Friesen om U 1138: »Stenen är — så vidt jag kunnat finna — icke förut omnämnd i litteraturen. Under landsmålsundersökningar i Hållnäs fick dåvarande fil. kand., numera docenten B. Hesselman under något af de sista åren af 1890-talet höra talas om den af Lars Olsson i Hållens by. Runhällsbacken (af folket kallad Runnhällsbacken) är belägen i djupa skogen — långt från människoboningar — nära en kolbotten på norra sidan om den kanal som afleder vattnet från Hållens utmarker. Ej långt från hafvet».

Ett par år senare »upptäcktes» U 1138 ännu en gång. Under rubriken »En nyupptäckt run-

¹ »Mag. Deckberg» blev kyrkoherde i Hållnäs år 1737.

² I detta exemplar av *Bautil*, som tillhör UUB, finnes på pärmens insida den vilseledande uppgiften, att de »handskrifna anteckningarna äro egenhändiga af Olof Celsius d. ä.» Anledningen till misstaget är, att Brocman ofta har ordagrant återgivit uppgifter av Celsius.

sten» meddelar *Stockholms-Bladet* den 9/9 1903, »att några älgjägare i Tierp upptäckt en runsten i närheten af Hållens by därstädes. Stenen står på en backsluttnings djupt inne i skogen och har en höjd af 3 m. och en bredd af 1½ m. Den är fullskrifven med runor, som delvis äro öfverväxta med mossor. Stenen, som för öfrigt är väl bibehållen, anses äga en betydlig ålder.» I *Upsala Nya Tidning* den 27/9 1920 förekommer ett upprop till »Fornminnesintresserade», undertecknat av »Skolläraren» i Hållnäs. Uppropet lyder: »Som undertecknad är helt nybliven upplänning och icke ens vet, om en fornminnesförening existerar här, — vilket jag dock antar — vill jag på detta sätt göra ett försök att rikta vederbörandes uppmärksamhet på ett uppländskt fornminne, som hotar att försvinna. I Hållnäs socken, ett par km. söder om Hållens by, långt ut på näset, finnes en c:a 1½ m. hög runsten. Den står vid en gammal kolbotten inne i skogen ett stycke från en skogsväg och är okänd för en stor del av sockenbefolkningen. För ganska lång tid tillbaka lär en kännare på området ha besökt stenen och försökt tyda den nu mycket otydliga inskriptionen. Sedan dess synes detta vördnadsvärda fornminne ha blivit överlämnat åt glömskan, och vad värre är, — det synes med snabba steg gå förintelsen till mötes. Kraftiga sprickor, som år för år vidgas, ha uppstått i stenen — därjämte har den blivit utsatt för oförståndiga ungdomars skadegörelse — och inom en icke alltför avlägsen framtid torde det bli ogörligt att restaurera den. Något måste göras. Vem kan hjälpa till?» Två dagar senare finner man i *Upsala Nya Tidning* en artikel av von Friesen, föranledd av »uppropet». Den nämnda runstenen, skriver von Friesen, »torde vara densamma som jag undersökte och fotograferade för en tjugo år sedan. Den står inne i skogen mellan Hållen och Hammarviken nära en gammal kolbotten på en plats, som min sagesman kallade Runhällsbacken. Stenen är ett imponerande gneisblock av nära tre meters höjd över marken och en och en halv meters bredd mot toppen. I sin inramning av mörk, högvuxen granskog ger den ett sällsynt stämningsrikt intryck av forntid där den står fjärran från människoboningar. Runstenens läge djupt inne i ödemarken kan knappast ställas i samband med att här skulle ha funnits en forntida by eller gård. Snarare har den rests invid norra stranden av en på 1000-talet ännu segelbar fjärd som från Enskär vid den nu s. k. Ytterfjärden sträckt sig flera kilometer åt väster in i landet, där nu några små skogssjöar, Rönfjärden samt Stora och Lilla Djupfjärdssjön även med sina namn minna om dess tillvaro. Dessvärre», fortsätter von Friesen, »var stenen redan vid mitt besök illa medfaren av tidens och väderlekens åvärkan under de åtta och ett halvt århundrade som förflutit sedan ristningen inhöggs. Ornamentiken på innerytan har en gång varit synnerligen rik och konstmässig och troligen stått de märkliga ristningarna på Drävlestenen i Altuna och Ramsjöstenen i Vittinge nära. Jag kunde endast iakttaga spridda rester av slingorna. Själva inskriftsbandet, som följer stenens konturer, var lika förvittrat. Den lösa, i större och mindre flagor sönderfallande gneisen hade endast på vissa sträckor runorna kvar, och dessa voro därtill oftast så illa medfarna, att endast ett mindretal kunde säkert läsas. Man kan med ledning av de sparsamma ord man förmår skymta våga en förmodan att

Fig. 462. U 1138. Hållen, Runhällsbacken, Hållnäs sn. Efter teckning av O. Rehn och N. R. Broeman.

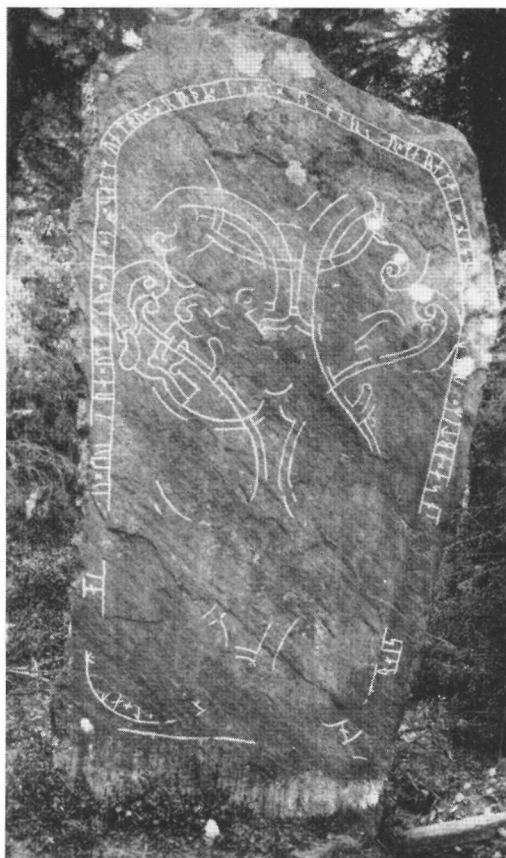

Fig. 463. U 1138. Hållen, Runhällsbacken, Hållnäs sn. Efter foto av O. v. Friesen.

stenen rests av en far till minne av hans son, men deras namn äro utplånade för alltid.» von Friesen slutar med att framhålla, att stenen på Runhällsbacken för fornforskningen har »mindre intresse än för orten och traktens historiska geografi. Kanske fanns invid den plats där den rests en gång Hållens hamn, där bönderna byggt sina sjöbodar och därifrån de drogo ut på fiske, säljakter och handelsfärder. Om så varit, kan man förstå varför stenen står där den står. Nu är det långt därifrån ut till Bottenhavet, men landhöjningen är i norra Upland så stark, att fördelningen mellan land och vatten för snart ett årtusende sedan med säkerhet har varit en helt annan än nu.»

I *Upsala Nya Tidnings* julnummer 1924 återfinnes en dikt med namnet »Runstenen» under en teckning, som uppenbarligen föreställer U 1138. Konstnär och diktare är Olof Thunman:

»Vi ståndar du här, du höga sten
så spökaktigt grå i villande skog?
Vill du mäla om spjut som i striden ven,
vill du tälja om idog plog?

Din slinga är bruten och bräckt av år
och nött och dunkel runornas rad
och gåtfull lik suset som kommer och går
i aspens darrande blad.

Det är långt till väg och längre till by,
och seglens stigar blåna ej här.
Men långt i fjärran hörs havet gny
och mullra bland stenar och skär.

Var det bystad därborta vid kullens fot,
där snåret ruvar så mörkt och tätt?
Var det digerdödens flygande sot,
som här ödde en blåögd ätt?

Eller kom där ett långskepp en kulen dag
med en spjutstungen hövding ombord,
som här efter många fejder och slag
fick ro i utnäsets jord?

Jag frågar och spörjer men svar ej får.
Blott höken skriar vid mörknande fall,
och dimma redan på myren står,
och vinden från havet känns kall.»

I F. Bergmans rapport över fornminnesinventeringen i Hållnäs sn år 1926 anges platsen för runstenen vara Runhällsbacken, »nära 2 km. Ö Hållens by och ca 500 m. V innersta viken av Ytterfjärden». Platsen besöktes två år senare av Sune Lindqvist. Besöket föranledde följande skrivelse till Riksantikvarien (den 19/10 1928): »I juni 1928 hade jag tillfälle att i sällskap med konstnären Olof Thunman och hr Josef Karlsson, Hållen, Hållnäs sn, besöka den avsides i en skogsmark, vid en oansenlig skogsväg resta runsten, som» . . . står »rätt öster om Hållens by. Genom sannolikt avsiktlig åverkan, utförd i samband med en för flera år sedan skedd skogsavverkning är den vackra stenen — en hög, ovanligt tunn gneishäll — spräckt och torde, om ej lämpliga motåtgärder vidtagas, komma att förr eller senare itubrytas genom frostsprängning. Genom det kraftiga slag, som vållat sprickorna, ha även en rad smala flisor lossnat längs vänstranden, medtagande vänstra hälften av runbandet. En mer än meterlång obruten rad av dylika runbandet kompletterande flisor hopsamlades av oss dels bland de stenar, som igenfyllde en i sen tid grävd grop vid stenens andra smalsida, dels annorstädes i närheten.» De lössprängda flisorna gömdes i närheten av stenen »för att icke av obehöriga skingras». Någon konserveringsåtgärd kom icke att vid detta tillfälle företagas. Däremot besiktigades stenen fyra år senare av Erik Bellander, sedan ännu en oroande skildring av stenens tillstånd insänts till Riksantikvarien, denna gång av D. Westergren, ordförande i Hållnäs hembygdsförbund. Westergren skriver: »Inom Hållnäs socken finnes tvänne runstenar, en vid den så kallade Torsbacken på Hållens ägor och en vid Ängvreta. Den förstnämnda stenen har under senaste tiden mycket försämrats, större sprickor har uppstått samt fullt av småsprickor vilket gör att stora bitar flangas av, runorna och runslingan blir mer och mer otydlig. Hållnäs Hembygdsförening har därför upptagit frågan vad som må kunna göras för att behålla stenen åtminstone i nuvarande skick, detta kan ske endast genom att sätta upp något skydd i form av kringbyggnad. Stenen står med framsidan mot söder. Vi har tänkt oss att sätta upp tre stolpar i form av en triangel, två väggar av bräder skyddar då kanterna och baksidan och vid framsidan vore det lämpligt med en eller två portar som kunde öppnas . . .» Då Bellander kom till platsen hösten 1932 befann sig den ståtliga stenen i ett bedrövt tillstånd, vilket framgår av hans skrivelse till Riksantikvarien. Bellander meddelar, att platsen, där stenen står, kallas »Torsunds backe», d. v. s. samma namn som möter redan hos Rhezelius. Bellander skriver: »Vid min ankomst till platsen befanns stenen ligga sönderslagen i en mängd bitar. Endast fotpartiet stod ännu orört. Framför detsamma lågo 4 större stycken, 1,70, 1,50, 0,95 och 0,85 m. långa samt omkr. 0,15 m. tjocka, och ett stort antal smärre bitar och skärvor. I omedelbar närhet lågo 3 st. int. 0,07 m. tjocka flisor av 1 m. resp. 1 m. och 0,80 m. längd. Stenen var redan förut skadad bl. a. av en tvärs över gående spricka. Det är partiet ovanför denna, som nu fallit. I kanten av denna spricka upptäcktes märken efter åverkan. Tydligen har man roat sig med att i sprickan med något hårt föremål bända loss stenen. De tre ovan nämnda flisorna äro troligen först borttagna, då de äro ordentligt lagda intill varandra. Skogvaktaren på denna bevakning omtalade, att han 2 veckor tidigare passerat stenen, som då stått som vanligt. Åverkan, som sannolikt varit avsiktlig, har alltså ägt rum kort före mitt besök på platsen.» Med anledning av denna rapport lagades stenen genom Riksantikvarieämbetets försorg sommaren 1933. G. Olson skriver: »Stenen låg . . . i en oordnad hög om c:a 25 större och mindre bitar, jämte ett stort antal små, tunna flagor. Rotändan stod fortfarande kvar i jorden till en höjd av omkr. 1 m. över markytan, men endast i halv tjocklek, den resterande halvan, med ristningsytan, låg nedfallen på marken. Sedan det konstaterats att rotpartiet stod ordentligt fast i jorden 'byggdes' stenen upp bit för bit med stenkitt i de mindre fogarna och cement och Sika nr 3 i de större. Efter rengöring av ristningsytan färgades fogarna.» Stenarten: »Svart-röd, finkornig, skiffrig granit. Skör.» — Vid runinskriftsinventeringen år 1942 kunde ytterligare några smärre vittringsskador konstateras.

Blåsvart finkornig, skiffrig gnejsgranit med fläckvis rödaktigt ytskikt. Höjd 2,75 m., största bredd (mot toppdelen) 1,50 m.; tjockleken är omkring 20 cm. Ristningsytan är svårt skadad genom flagring och vittring. Flerstädes är ristningen fullständigt bortfallen. Redan på 1600-talet var ytan skadad; Rhezelius uppger 1638, att stenen »är brender». Vid v. Friesens besök hade ristningens tillstånd förvärrats: Stenen »är mycket starkt vittrad och på betydliga sträckor är den ursprungligen beskrifna ytan borta genom flagring. Det som ej är på detta sätt afskaladt är genom vittring så hårdt angripet att endast en och annan runa är så oskadad att den kan med någorlunda säkerhet läsas. På fotografien [se fig. 463] framträda alltför många runor och delar af runor såsom säkra. Möjligen kan man komma till något bättre resultat om man är i tillfälle att flere dagar undersöka stenen i gynsammaste belysning (förmiddags-). Men jag tviflar på att man skall få fram någon sammanhängande mening.»

Efter v. Friesens besök utsattes stenen för svår skadegörelse, vilket framgår av den ovan lämnade redogörelsen. Trots detta kunna fortfarande närmare ett 50-tal runor urskiljas samt spår av ytterligare ett 20-tal. Ursprungligen har inskriften bestått av betydligt över hundra runor.

Inskrift:

(Högra delen av slingan) . . . n . . . rais . . . t . . . insa × abtir × ui - - . . . n sin

5 10 15 20

(Vänstra delen av slingan) . . . n . . . - - l × a . . . ai . . . u - - - - r - × u - - - - n . . . - almutar

25 30 35 40 45 50

- × brypr × - - - p - × - u - - - - × marak . . .

55 60 65 70

. . . ræisa (stein) pinsa æftir . . . (su)n sinn . . . brøðr . . . markaði (?).

» . . . resa denna sten efter . . . sin son . . . bröder . . . ristade.»

Till läsningen: Före 1 n är ristningsytan avflagrad; där finnas numera inga spår av runor. Också efter 1 n har ytan fallit bort; avståndet mellan 1 n och nästa synliga runa, 2 r, är 26 cm. Här har plats funnits för fem runor. 3 a har förlorat hst ovanför bst. Efter 5 s har ristningsytan gått förlorad genom en avflagring, som mäter 44 cm. Runbandet har fullständigt förlorats, så när som på ett obetydligt stycke i flagringens mitt, där nedre ramlinjen samt vänstra bst i en t-runas skönjas. Av 7 l, som står i flagringens kant, återstår endast nedre hälften. 9 s har förlorat ett stycke nedtill och 12 b huvudstavens övre hälft. Mellan sk efter 15 n och 16 u är avståndet större än normalt. Detta beror möjligen på att ristningsytan här bildar en avsats och därför kanske ej har ristats, men det är icke uteslutet, att en runa här har vittrat bort. 16 u och 17 i ha förlorat nedre delarna genom att ytan i stenens kant har slagits bort. Skadan sträcker sig ända upp till 20 n. Av runorna 18 och 19 återstår endast obetydliga stycken av övre delarna. Mellan r. 19 och 20 n ha åtminstone sex runor stått, ty avståndet är 30 cm. Möjligen kunna på detta skadade parti spåras mycket svaga rester av topparna till tre runor. 20 n har förlorat övre delen i en brottspricka. Efter 23 n finnas inga säkra spår av sk. Därefter har inskriften uppenbarligen fortsatts nedtill till vänster. Den första här skönjbara runan är 24 n, som har förlorat höga bst och halva hst. Såväl före som efter 24 n är ytan avflagrad. Av runorna 25 och 26 återstår endast korta stycken upptill. 27 l har förlorat nedre delen i en stor flagring, som också har tagit bort ett stycke av 28 a samt all ristning på ett 35 cm. långt parti efter 28 a. På detta skadade stycke ha stått minst sju runor. 30 i har förlorat toppen. Därefter är ristningen åter bortfallen och inga runor kunna skönjas före 31 u. Avståndet mellan 30 i och 31 u är 27 cm.; här har plats funnits för fem runor. Av runorna 32 och 33 återstår hst. Mellan 33 och 34 ha två runor förlorats. Av 34 återstår endast hst. Runan 35 förefaller att ha varit r, och 36 har möjligen varit l. Därefter följer ett grunt sk. Efter 37 u, som är skadat av en brottspricka, följa obetydliga spår

av fyra runor. 42 **n**, som har förlorat hst ovanför bst, förefaller att vara säkert. Sedan är ristningsytan bortslagen 22 cm., varefter man ser nedre delen av en hst (r. 43). Runan 44 torde ha varit **a**; övre delen är bortfallen, men svaga spår av bst skönjas i skadans kant. 45 **l** är jämförelsevis säkert, likaså 46 **m**; topparna äro emellertid borta i kantskadan. Runföljden 47—50 förefaller att vara säker; 50 **ar** är en tydlig bindruna. R. 51 står tätt intill föregående; möjligen **u**. 52 **b** har förlorat delar av bst och hst. I 54 **y** är pricken ännu tydlig. Efter 56 **n** följa rester av tre osäkra runor (57, 58, 59). Runan 60 har troligen varit **p**. Mellan denna runa och ett följande sk finnas spår av en runa, som möjligen har varit **u**. Av r. 62 återstår nedre hälften av en hst. Efter 63 **u** följa otydliga spår av sex runor; 65 har möjligen varit **l**. Runföljden 70—74 **marak** är jämförelsevis säker. Efter 74 **k** skönjas numera inga klara spår av runor eller sk.

Rhezeliuſ börjar i F a 6 läſningen med vänſtra ſlingan, alltså med runföljden 24—74:

[illegible]

Monumenta Uplandica: ... nra × ... insa × abtir × uhi ... - ... n sin × ... - - - la - ... × aaltairu + iuinri × uta-ku + pn - - - r × salmuntāru + - rybr × utin - - r + marak × ir ×. — Brocman (1763): ... n ... raisa i st nsa × abtir × uli isin - × ... l × a ... iat ... r × kuin × bra × uk × fikr × inimar × salmuntr × birybr × - - utniosr × marakati ×. — v. Friesen: »På högra sidan torde man kunna supplera: [... stain × p] insa × abtir × ... [... su] n sin ×.» Brate återger efter v. Friesens fotografi¹ läsningen på följande sätt i *Svenska runristare* (1925): » — rais — insa × abtir × uili — // a — l × au — t — ai — u × kui — — irnutfmu × nn · ir × salmunt aru × brubr × auk × u — liri — r markai × × nisa.»

Inskriften är numera alldeles för fragmentarisk för att en något så när säker rekonstruktion skulle kunna åstadkommas. Vad man kan konstatera är, att den högra slingan har innehållit resarformeln (runföljden 1—23), att stenen är rest efter en son, samt att ristningen har varit signerad.

Eftersom inskriften redan på 1600-talet var skadad och svåräst skulle det vara förenat med stora risker att supplera den med hjälp av äldre läsningar. Redan v. Friesen betvivlade, att man skulle kunna nå fram till en sammanhängande läsning, och Brate konstaterade, att »inskriften är för skadad att kunna översättas.» En tolkning har emellertid framlagts av Brocman. I *Resa til Helsingland år 1763* skriver han: »På *Hällnäs* Runsten vid *Runfallet* . . . hafva andre mer intagne för Runstenarnes Ålder läst både *Thor* och *Asia*; Men ehuru långa Stycken på honom genom Skogseld gåt förlorade, fick jag likväl en mera rimlig Läsning, hvadan den som litet vil gissa, snarare kan komma til en sådan Mening: Östen lät rista denne samme Sten efter alle sine Bröder, Karl, Erik och Iatmund och Kvin, Bra och Fingr, Ingmar, Salmund, de Bröder. Utnjoser märkte.»²

U 1138 har varit synnerligen rikt ornerad, och ristaren har utan tvivel varit en framstående konstnär. Det är därför mycket beklagligt, att monumentet har bevarats till vår tid i så skadat skick. Likaså är det en förlust, att ristarens namn icke har kunnat läsas. Om ornamentiken anmärker v. Friesen, att den »är den på ett antal stenar i Norra Uppland och Gestrikland brukliga, hvaraf man torde kunna sluta att stenen trots sitt från bygden afskilda läge icke är utförd af platsen tillfälligt gästande främlingar.» Brate uppför U 1138 bland Åsmund Kåressons ristningar;

¹ Det bör emellertid framhållas, att v. Friesen själv anmärker, att på »fotografien framträda allt för många runor och delar af runor såsom säkra.»

² När reseberättelsen trycktes i *Svenska Magazine* uttrycker sig Brocman på ett något annat sätt: *På Hållnäs runsten . . . , som någon för mig skal läst helt annorlunda, och däruppå funnit både Thor och Asia, oagadt skogseld honom då redan öfvergått, har jag intet rimligare set än denna mening» . . . ; därefter följer den ovan återgivna tolkningen.*

han anser nämligen, att slutet av inskriften »troligen varit [osmunt]r marka[pi]». Denna uppfattning är av allt att döma oriktig. Såväl huggningsteknik som ornamentik avvika från av Åsmund signerade ristningar. Snarare visar, något som redan v. Friesen har framhållit, den rika ornamentala utsmyckningen vissa överensstämmelser med Drävlestenen i Altuna sn (U 1164) och med Ramsjöstenen i Vittinge sn (U 1177).

1139. Ängvreta, Hållnäs sn.

Pl. 119, 120.

Litteratur: B 576, L 265, D 1: 263. J. Bureus, F a 6 s. 195 n:r 150 (Rhezeliu), F a 5 n:r 206, F a 1 s. 50; J. Rhezelius, Monumenta Uplandica (F c 6), s. 288 (tryckt i UFT h. 32, 1915, s. 83), F l 1 n:r 37; Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, Monumenta 2, bl. 124; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 2, s. 573; N. R. Brocman, Resa til Helsingland År 1763 (F e 23), s. 40, Anteckning i Bautil (R 556 a, s. 162); C. C. Rafn, Nordiske Runemindesmærker (1856), s. 75 f.; J. G. Söderbaum, Brev till R. Dybeck den 26/11 1857 (ATA); R. Dybeck, Reseberättelse för år 1866 (ATA); A. H. Wahlqvist, Några ord till upplysning om bladet »Leufsta» (1868), s. 54; G. Stephens, ONRM 2 (1867—68), s. 633; E. Brate och S. Bugge, Runverser (ATS 10), s. 293 f.; O. v. Friesen, Runstenar i Uppland och Gästrikland undersökta 1899—1901 (ATA), Anteckningar (UUB); E. Brate, Svenska runristare (1925), s. 10; F. Bergman, Fornminnesinventering år 1926 (ATA); D. Westergren, Skrivelse till Riksantikvarien den 11/11 1931 (ATA); E. Bellander, Besiktningssrapport den 10/10 1932 (ATA); G. Olson, Rapport till Riksantikvarien den 18/12 1933 (ATA); G. A. Hellman, Rapport till Riksantikvarien den 24/2 1934 (ATA); S. B. F. Jansson, Runinskriftsinventering i Uppsala län 1942 (ATA); B. Bergman, Uppländsk run- och bildstensristning (1948), s. 59; G. Jonsson, Förteckning över fasta fornlämningar i Hållnäs socken 1952 (ATA).

Äldre avbildningar: Rhezelius, teckning i F c 6 (återgiven i UFT h. 32), teckning i F l 1 (återgiven i ONRM 2 med ändringar efter B 576); P. Helgonius och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 576); Dybeck, teckning (D 1: 263); v. Friesen, foto (ATA).

Runstenen står i en stenig hage, 100 m. SV om landsvägen till Sikhjälma, 350 m. NV om den plats, där Sikhjälma vägen (vid Lingnåre) utgår från landsvägen Fagerviken—Hållnäs k.a. Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Leufsta» och på Ekonomiska kartbladet »Hållnäs» (1954).

Rhezeliu, som undersökte och avbildade Ängvretastenen år 1638, lämnar i *Monumenta Uplandica* följande upplysningar om stenens plats: »Wästnor Engereta äng Lingnora äng benemdh sonan för Engereta byen ligger denne steen.» F a 6: »Hollnäs Sochn J Engereth Eng»; F a 5: »Ängereta med lutande Stawar såsom Selanger Stenen i Medelpad». F l 1: »Hollnäs Sochn J Lingnora Eng widh Engeröta.» — *Ransakningarna* 1667—84: »J Lingnåre äng, finnes een Runsteen, medh bookstäfwer uppå skrefwen». — I Peringskiölds *Monumenta* omtalas U 1139 med följande ord: »På Ingreta Äng finnes denna Runsteen, hwilkens enfaldiga Ritning gifwer tilkänna dess höga ålder»; på det i *Monumenta* inklistrade träsnittet finnes bläckanteckningen »Ingreta Eng i Holnäs Sochn» (B 576: »Ingreta»; L 265: »Ingreta äng»). — Om de uppgifter som O. Celsius erhållit av »Mag. Deckberg» se U 1138. — Ängvretastenen besågs år 1763 av N. R. Brocman under hans resa till Helsingland. I reseberättelsen omtalas, att »Flere Runstenar äro . . . i Vägen besedde, såsom [runstenen] . . . På Ängen Lingnåre vid Engvreta i Hållnäs Sockn». I sitt exemplar av *Bautil* har Brocman antecknat (på avbildningen B 576) »1763 vidi»; dessutom har han med bläck på några ställen »rättat» Hadorphs läsning. — Om J. G. Söderbaums svar på Dybecks fråga om runstenarna i Hållnäs se U 1138 (s. 534). Av Söderbaums svar framgår, att U 1139 låg kullfallen. Vid sitt besök år 1866 lät Dybeck enligt »Reseberättelsen» resa stenen; se ovan s. 534. I *Sveriges runurkunder* skriver Dybeck: »Denne Runsten är nyligen åter rest på sin ursprungliga plats i Lingnårsängen, söderut från Ängvreta by. — I beskrivningen till Geologiska kartbladet »Leufsta» anmärker A. H. Wahlqvist, att en runsten finnes »söder om Ängvreta, vester nära den dit ledande vägen»; därefter